

Рис. 3. Боброва стежка (околиці с. Дубівці, Галицького р-ну, Івано-Франківської обл., 07.08.2009 р.).

L.). Такий біотоп є особливо привабливим для виду і в інших регіонах України (Скоробагатов, Атемасова, 2007). У раціоні бобра переважає верба ламка. Найбільше по-

шкоджених бобрами гілок та стовбурів в діаметрі мали менше 3 см. Найтовстіший зрізаний бобрами стовбур становив у діаметрі 6,5 см. Рослин, які б мали більший діаметр стовбура, ніж зазначений, на острові не виявлено. У літній період берегова смуга, яку використовують бобри, становить 10–15 м. Виявлено близько 10 витоптаних тваринами виходів (вилазів) на берег (рис. 3). Стежки бобрів ведуть вглиб острова, але найбільша кормова активність спостерігається на відстані 3–6 м від водойми. Основний негативний чинник, який може впливати на стан сім'ї бобрів – браконьєрство та турбування з боку рибалок і відпочиваючих. Можна, проте, прогнозувати подальше розселення членів цієї сім'ї на інші придатні для заселення виду місця: острови верхнього Дністра та його ліві допливи – Гнилу Липу та Бебелку.

Література

- Дьяков Ю.В. Методы и техника количественного учета речного бобра // Тр. Воронежского гос. зап-ка. - 1975. - Вып. 4. - С. 160-175.
- Панов Г. Динаміка ареалів та чисельності напівводяних хутрових звірів в Україні у другій половині ХХ століття // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біологічна. - 2002. - Вип. 30. - С. 119-132.
- Парникова І.Ю., Годлевская Е.В., Шевченко М.С., Иноземцева Д.Н. Охранные категории фауны Украины // Под ред. Загороднюка И.В. - К.: Киевский эколого-культурный центр, 2005. - 60 с.
- Соловьев В.А. Количественный учет бобра методом измерения ширины следов резца на древесных погрызах // Уч. зап. Рязанского гос. пед. ин-та. - 1971. - Вып. 105. - С. 110-125.
- Скоробагатов Е.В., Атемасова Т.А. Динамика ареала европейского бобра (*Castor fiber Linnaeus*) в Украине. Новые находки в северо-восточном регионе // Биологический вестник. - Харьков: ХНУ, 2001. - Т. 5, № 1-2. - С. 119-123.
- Скоробагатов Е.В., Атемасова Т.А. Древесно-кустарниковые корма в осеннем рационе бобра // Мат-лы междунар. совещ. "Терофауна России и сопредельных территорий", 8-й съезд Всероссийского териолог. общ-ва, 31 янв. - 2 февр. 2007 г. - М., 2007. - С. 461-462.
- Турапин І.І. Хутрово-промислові звірі та мисливські птахи Карпат. - Ужгород: Карпати, 1975. - 175 с.

ВЕСНЯНІ МІГРАЦІЙНІ СКУПЧЕННЯ ВОДНО-БОЛОТЯНИХ ПТАХІВ У ЛИПІВСЬКОМУ ОРНІТОЛОГІЧНОМУ ЗАКАЗНИКУ В 2007–2010 РР.

М.М. Борисенко, М.Н. Гаврилюк, О.В. Глюха

Канівський природний заповідник, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України

SPRING MIGRATORY GATHERING OF WATERBIRDS IN THE LYPIVSKY ORNITHOLOGICAL RESERVE IN 2007-2010. Gavrilyuk M.N., Borysenko M.M., Pukha O.V. - Nature Reserves in Ukraine. 16 (2): 72-75. - Results of studies of waterbirds in the Lypivsky ornithological reserve, situated in Zolotonosha district of Cherkasy region are presented. In gatherings detected 38 species of waterbirds, more numerous among them was *Anas platyrhynchos*, *Larus ridibundus* and *Aythya fuligula*. In gatherings 8 rare species included to Red data book of Ukraine.

Keywords: migration, waterbirds, Lypivsky ornithological reserve, Cherkasy region.

ВЕСНЯНІ МІГРАЦІЙНІ СКУПЧЕННЯ ВОДНО-БОЛОТЯНИХ ПТАХІВ У ЛИПІВСЬКОМУ ОРНІТОЛОГІЧНОМУ ЗАКАЗНИКУ В 2007-2010 РР. Борисенко М.М., Гаврилюк М.Н., Глюха О.В. - Заповідна справа в Україні. 16 (2): 72-75. - Наведено результати досліджень міграційних скупчень водно-болотних птахів в Липівському орнітологічному заказнику, що знаходиться в Золотоніському районі Черкаської обл. У скупченнях виявлено 38 видів водно-болотних птахів, серед яких найчисельнішими були *Anas platyrhynchos*, *Larus ridibundus* та *Aythya fuligula*. У скупченнях були присутні 8 видів, занесених до Червоної книги України.

Ключові слова: міграція, водно-болотні птахи, Липівський орнітологічний заказник, Черкаська область.

ВЕСЕННИЕ МИГРАЦИОННЫЕ СКОПЛЕНИЯ ВОДНО-БОЛОТНЫХ ПТИЦ В ЛИПОВСКОМ ОРНИТОЛОГИЧЕСКОМ ЗАКАЗНИКЕ В 2007-2010 ГГ. Борисенко Н.Н., Гаврилюк М.Н., Илюха А.В. - Заповідна справа в Україні. 16 (2): 72-75. - Приведены результаты исследований миграционных скоплений водно-болотных птиц в Липовском орнитологическом заказнике, находящемся в Золотоношском районе Черкасской обл. В скоплениях обнаружено 38 видов водно-болотных птиц, среди которых самыми многочисленными были *Anas platyrhynchos*, *Larus ridibundus* и *Aythya fuligula*. В скоплениях присутствовали 8 видов, занесенных в Красную книгу Украины.

Ключевые слова: миграция, водно-болотные птицы, Липовский орнитологический заказник, Черкасская область.

Липівський орнітологічний заказник – один з найбільших за площею об'єктів природно-заповідного фонду Черкаської області. Він розміщений на акваторії Кременчуцького водосховища в трикутнику, утвореному селами Чапаївка і Кедина Гора, а також дамбою через водосховище. У межах заказника є кілька островів. Ділянка між лівим берегом водосховища і островами – мілководна, під час спуску води, тут оголюються піщані обмілини. Частина акваторії поблизу ст. Панське на дамбі (ближча до фарватеру) має більші глибини. Біля островів та лівого берега є зарості очерету та рогузу.

Заказник має велике значення для підтримки популяцій водно-болотних птахів, під час міграцій у його межах утворюються значні скупчення цих птахів, тут зустрічається чимала кількість видів, занесених до Червоної книги України (2009).

Орнітофауна Липівського заказника добре досліджена в період осінньої міграції (Гаврилюк, 1998, 2002, 2008; Гаврилюк, Грищенко, 1999; Гаврилюк та ін., 2009; Ілюха та ін., 2007). У періоді весняної міграції та гніздування вона вивчена значно менше. Весняні міграційні скупчення в заказнику почали досліджуватися з 2007 р., попередні результати були опубліковані (Борисенко та ін., 2008). У даній статті надаються результати досліджень за період з 2007 по 2010 рр.

Таблиця 1.

Результати обліків птахів у Липівському заказнику навесні 2007 р.

	13.03	20.03	27.03	05.04
<i>Phalacrocorax carbo</i>	+(дес.)*	+(дес.)	+(сот.)	+(сот.)
<i>Ardea cinerea</i>	-	13	2	1
<i>Egretta alba</i>	20	5	1	1
<i>Cygnus olor</i>	23	160-170	162	76
<i>Anser anser</i>	-	-	16	27
<i>A. spp.</i>	13-15	-	-	260-310
<i>Anas platyrhynchos</i>	990-1190	90-140	-	~70
<i>A. crecca</i>	-	~30	-	1-8
<i>A. penelope</i>	3	60	1	~60
<i>A. acuta</i>	13-14	30	-	+
<i>A. clypeata</i>	-	2	-	-
<i>Aythya fuligula</i>	-	-	15	~40
<i>Bucephala clangula</i>	61-62	50-60	8-9	-
<i>Larus ridibundus</i>	35	~300	~330	~130
<i>L. cachinnans</i>	10-20	+	+	8
<i>L. canus</i>	+	+	+	~15
<i>Haliaeetus albicilla</i>	5	2	-	2
Водоплавні, не визнач.	1000-1100	~70	600-650	330
Всього:	2200-2500	бл. 900	1300-1400	1000-1100

* знаком "+" помічені види, які були виявлені, але їх чисельність не встановлена, дес. - десятки, сот. - сотні

Матеріал і методи досліджень

З метою встановлення чисельності птахів у заказнику використовувались абсолютні обліки. Їх проводили на пішохідному маршруті вздовж дамби через Кременчуцьке водосховище з використанням оптичних приладів (біноклів та підзорних труб 30x50, 30x60, 25-100x100). Обліковувались усі птахи, що потрапляли в поле зору (в т. ч. і ті, яких було видно лише в оптичні прилади). Пролітні птахи, що не зупинялись у межах заказника, не враховувались. На результати обліку впливали погодні умови: сильні вітри, тумани, марево призвели до того, що в окремі дні частина птахів не була визначена до виду.

Таблиця 2.

Результати обліків птахів у Липівському заказнику навесні 2008 р.

	15.03	22.03	29.03	5.04	12.04
<i>Podiceps cristatus</i>	-	-	6(2)*	4(51)	6
<i>Phalacrocorax carbo</i>	6	20	2	2(3)	24
<i>Egretta alba</i>	-	3	5	-	1
<i>Cygnus olor</i>	250(100)	-	1	-	1
<i>C. cygnus</i>	13(8)	114	-	-	-
<i>C. bewickii</i>	27	60	2	-	-
<i>C. sp.</i>	9(60)	44	3	-	-
<i>Anser albifrons</i>	470	400	-	-	-
<i>A. sp.</i>	-	-	40	-	-
<i>Anas platyrhynchos</i>	1100	670	17	7(2)	4
<i>A. penelope</i>	200	11	56	95	-
<i>A. querquedula</i>	2	70	-	1	37
<i>A. acuta</i>	-	9	-	-	-
<i>Netta rufina</i>	1	-	-	-	-
<i>Aythya ferina</i>	-	-	-	-	1
<i>A. fuligula</i>	750(80)	640	864	511(17)	208
<i>Bucephala clangula</i>	180(54)	16(2)	23(21)	5(7)	-
<i>Mergus merganser</i>	2(5)	6	0(5)	-	-
<i>M. albellus</i>	60	12	11(2)	49	5
<i>Fulica atra</i>	75	-	19	8	1
<i>Larus ridibundus</i>	240(10)	50(6)	24(10)	22(19)	11(18)
<i>L. ichthyaetus</i>	-	1	-	-	-
<i>L. cachinnans</i>	50(10)	50(12)	11(19)	13(5)	18(5)
<i>L. canus</i>	-	-	2(6)	-	11(14)
<i>L. sp.</i>	40	-	-	-	-
<i>Haematopus ostralegus</i>	-	1	3	0(3)	3-4
<i>Tringa ochropus</i>	-	-	-	1	-
<i>T. glareola</i>	-	-	6	-	-
<i>Actitis hypoleucos</i>	-	-	-	-	3-4
<i>Haliaeetus albicilla</i>	-	1	-	-	-
Водоплавні, не визнач.	-	-	90(25)	57	-
Всього:	3800	2200	1280	880	370

* в дужках наведена кількість птахів, що трималися за межами заказника, нижче дамби через водосховище.

Таблиця 3.
Результати обліків птахів у Липівському заказнику навесні 2009 р.

	16.03	23.03	29.03	6.04	13.04	20.04
<i>Podiceps cristatus</i>	-	9	4	33(13)	13(2)	2(5)
<i>Phalacrocorax carbo</i>	3	1	2, 17л	-	7	14
<i>Egretta alba</i>	6	-	-	18	10	3
<i>Cygnus olor</i>	228	335	135	61	18	-
<i>C. cygnus</i>	(19)	-	-	-	-	-
<i>C. bewickii</i>	(14)	-	-	-	-	-
<i>C. sp.</i>	8	6	-	-	-	-
<i>Anser anser</i>	-	-	2	-	-	-
<i>A. albifrons</i>	-	24	-	1	-	-
<i>A. sp.</i>	-	-	-	-	(60)	-
<i>Anas platyrhynchos</i>	4100(30)	1680(30)	650(1)	13	5(2)	4
<i>A. penelope</i>	250	930(18)	360	280	1	-
<i>A. clypeata</i>	-	5	5	4	-	-
<i>A. crecca</i>	-	-	-	44	-	-
<i>A. querquedula</i>	+	165	19	25(13)	4	4 пари
<i>A. acuta</i>	10	60	1	+	-	-
<i>Netta rufina</i>	-	-	-	1	-	-
<i>Aythya ferina</i>	-	-	1	-	-	-
<i>A. fuligula</i>	600(500)	210(30)	190(17)	600(15)	460(8)	110(20)
<i>Bucephala clangula</i>	200(160)	7(23)	18(14)	9(1)	4	(9)
<i>Mergus merganser</i>	4(3)	20(3)	15	-	1	-
<i>M. albellus</i>	15(65)	25	56(8)	30(19)	23(4)	-
<i>Larus ridibundus</i>	1100(570)	1000(800)	530(440)	300(130)	70(360)	40(15)
<i>L. cachinans</i>	340(60)	110(100)	20(8)	20(2)	13(3)	20(1)
<i>L. canus</i>	20	2	3	-	1	-
<i>L. sp.</i>	60	-	-	-	-	-
<i>Vanellus vanellus</i>	-	1	-	-	-	-
<i>Haematopus ostralegus</i>	-	-	1	3	3	5
<i>Charadrius dubius</i>	-	-	-	-	1	1
<i>Actitis hypoleucos</i>	-	-	-	-	5	15(4)
<i>Philomachus pugnax</i>	-	7(5)	-	-	-	-
Кулики не визначені	20	-	-	-	-	-
<i>Haliaeetus albicilla</i>	7-9	2-3	2-4	-	4	-
Водоплавні, не визначені	280	-	20	-	-	50
Всього:	8700	5600	2500	1600	1100	330

Обліки проводились з першої половини березня до другої половини квітня, дати початку і кінця обліків визначали виходячи з погодних умов конкретної весни. Всього було проведено 20 обліків (по 4–6 за рік).

Результати та обговорення

Результати обліків наведені в таблицях 1–4. Чисельність птахів у заказнику у весняний період іноді досягає значних величин (до 8700 ос.), але поступається чисельності в осінніх скупченнях. Протягом весняного періоду чисельність птахів зменшується, й у другій половині квітня міграційні скупчення зникають. Це пов'язано з тим, що більшість птахів використовують заказник для зупинки під час міграції. Тривалість існування весняних скупчень значно менша, ніж осінніх. Нехарактерним був 2010 р., коли на початку весняного періоду, внаслідок значного зниження рівня води у водосховищі, більша частина площі заказника повністю обміліла. Такі умови

були несприятливими для водоплавних птахів, їх чисельність була відносно низькою, вони скупчувалися в районі фарватеру, де залишалася вода. Пік чисельності в цей рік припадав не на початок, а на середину сезону.

Склад орнітофауни протягом весняного періоду у заказнику має свою динаміку. Домінуючим видом на початку сезону є крижень (*Anas platyrhynchos*), але його чисельність швидко знижується. Дещо повільніше знижується чисельність мартина звичайного (*Larus ridibundus*) та черні чубатої (*Aythya fuligula*), які домінують у цих скупченнях пізніше. Значною буває також чисельність свища (*Anas penelope*). Лиска (*Fulica atra*), яка є одним з домінуючих видів восени, навесні не відмічена (2007, 2009 рр.), або її спостерігали у невеликій кількості (2008, 2010 рр.).

Видовий склад і чисельність лебедів у весняний період залежить від рівня води у водосховищі. У 2007 і 2009 рр., коли довше тримався низький рівень води, лебеді були представлені переважно шипунами (*Cygnus olor*) і трималися неподалік від дамби (поблизу обмілин). Інші види лебедів у ці роки або не були виявлені (2007), або були у невеликій

кількості на початку сезону. У 2008 р., коли рівень води був вищий, шипуни були чисельні лише під час першого обліку (15.03), пізніше спостерігали лише окремі особини або вони не були виявлені. Дещо довше трималися кликуни (*C. cygnus*) та малі лебеді (*C. bewickii*). Мало лебедя, вперше виявили у заказнику восени 2007 р. (Гаврилюк та ін., 2009), наступної весни його спостерігали у міграційних скупченнях по кілька десятків особин (Борисенко та ін., 2008). Невелика зграя цих лебедів була виявлена поблизу заказника також у 2009 р. Це перші спостереження малих лебедів на весняному прольоті у регіоні Середнього Придніпров'я. Внаслідок спуску води навесні 2010 р. чисельність лебедів була низькою, всі особини, визначені до виду, були шипунами.

Великий баклан (*Phalacrocorax carbo*) у 2007 р. спостерігався у великих кількостях через наявність у межах заказника гніздової колонії. У наступні роки чисельність була значно нижчою, оскільки колонія перемістилася в інше місце (Гаврилюк та ін., 2009).

Чисельність куликів була невисокою (так само, як і під час осінньої міграції). У 2010 р., коли значна частина заказника залишилася без води та умови були для них сприятливими, куликів також було мало, оскільки такі умови спостерігалися на початку сезону, коли масова міграція куликів ще не почалася. Кулики представлені не лише пролітними особинами – зуйок малий (*Charadrius dubius*) гніздиться в заказнику, а кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*) регулярно спостерігається у гніздовий період (Гаврилюк та ін., 2008).

Під час весняних обліків було виявлено 8 видів, занесених до Червоної книги України (2009). Це лебідь малий, нерозень (*Anas strepera*), чернь червонодзьоба (*Netta rufina*), гоголь (*Bucephala clangula*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), кулик-сорока, мартин каспійський (*Larus ichthyaetus*) та крячок каспійський (*Hydroprogne caspia*).

Характерним є розміщення птахів на акваторії заказника. Річкові качки, лебеді, великі зграї гусей здебільшого тримаються на мілинах поблизу лівого берега. Якщо рівень води достатньо низький, там можуть годуватися і кулики. Їх часто можна побачити також на дамбі. Черні, гоголі та крехи зазвичай розміщуються далі від лівого берега, тримаючись більшої глибини.

Таким чином, Липівський заказник підтримує популяції різних видів водоплавних та навколводних птахів під час як осінньої, так і весняної міграції. Весняний проліт відбувається у більш стислі терміни, тому період існування весняних скупчень порівняно короткий. Порушень режиму охорони заказника навесні спостерігається менше, ніж восени, вони здійснюються переважно рибалками. На функціонування заказника впливає регулювання рівня води у водосховищі, яскравим прикладом був катастрофічний спуск води навесні 2010 р.

Література

- Борисенко М.М., Гаврилюк М.Н., Ілюха О.В. Весняний моніторинг орнітофауни в Липівському заказнику в 2007-2008 рр. // 36. наук. пр. студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Природничі науки. - Вип. 3. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2008. - С. 81-84
- Гаврилюк М.Н. До орнітофауни Липівського орнітологічного заказника (Черкаська область) // Мат-ли III конфер. молодих орнітологів України. - Чернівці, 1998. - С. 22-26
- Гаврилюк М.Н. Осінній моніторинг орнітофауни Липівського орнітологічного заказника (Черкаська область) у 1998-2002 рр. // Авіфауна України. - 2002. - Вип. 2. - С. 59-61
- Гаврилюк М.Н. Нові дані про орнітофауну Липівського орніто-

Таблиця 4.
Результати обліків птахів у Липівському заказнику навесні 2010 р.

	21.03	27.03	4.04	10.04	17.04
<i>Podiceps cristatus</i>	-	-	6	-	-
<i>Phalacrocorax carbo</i>	19	18	-	(8)	-
<i>Egretta alba</i>	-	-	1	38	39
<i>Ardea cinerea</i>	-	-	-	7	5
<i>Cygnus olor</i>	7	-	4	30(3)	10
<i>C. sp.</i>	-	-	75	-	-
<i>Anser anser</i>	1	-	-	-	2
<i>A. albifrons</i>	-	-	6	6	-
<i>A. sp.</i>	-	-	22	(4)	-
<i>Anas platyrhynchos</i>	3000	3200	2700(40)	1080(87)	6
<i>A. penelope</i>	-	-	510	20	34
<i>A. clypeata</i>	-	-	16	6	17
<i>A. crecca</i>	-	-	-	3	-
<i>A. querquedula</i>	-	31	90	66	-
<i>A. strepera</i>	-	-	2	-	-
<i>A. acuta</i>	-	4	-	-	-
<i>Aythya ferina</i>	-	6	2	1	-
<i>A. fuligula</i>	-	130	150(80)	390(250)	84(8)
<i>Bucephala clangula</i>	100	63	(28)	(7)	-
<i>Mergus merganser</i>	11	-	-	-	-
<i>M. albellus</i>	-	10	14(2)	30(23)	2
<i>Fulica atra</i>	-	6	-	-	-
<i>Larus ridibundus</i>	410	670	2400	1200(310)	120(77)
<i>L. ichthyaetus</i>	-	1	-	-	-
<i>L. cachinans</i>	90	24	25(27)	47(42)	110(15)
<i>L. fuscus</i>	5	-	-	-	-
<i>L. canus</i>	45	-	-	(3)	-
<i>Hydroprogne caspia</i>	-	-	1	-	-
<i>Haematopus ostralegus</i>	-	-	3	(4)	4
<i>Charadrius dubius</i>	-	-	-	3(1)	-
<i>Actitis hypoleucos</i>	-	-	-	1	3
<i>Limosa limosa</i>	-	-	-	4	-
<i>Haliaeetus albicilla</i>	-	-	4	2	-
Водоплавні, не визначені	-	-	1300	560(60)	-
Всього:	3700	4200	7500	4300	540

гічного заказника (Черкаська область) в осінній період // Вісн. Черкаського ун-ту. Сер. Біолог. науки. - Черкаси, 2008. - Вип. 128. - С. 19-24.

Гаврилюк М.Н., Борисенко М.М., Ілюха О.В. Гніздування сивкоподібних на дамбі через Кременчуцьке водосховище // Авіфауна України. - 2008. - Вип. 4. - С. 66-68.

Гаврилюк М.Н., Борисенко М.М., Ілюха О.В. Чисельність гідروفільних птахів у Липівському орнітологічному заказнику (Черкаська область) восени 2006-2008 рр. // Запов. справа в Україні. - 2009. - Т. 15, вип.1. - С. 60-64.

Гаврилюк М.Н., Грищенко В. Липівський орнітологічний заказник // ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. - К.: СофтАРТ, 1999. - С. 278-279.

Ілюха О.В., Гаврилюк М.Н., Борисенко М.М. До орнітофауни Липівського орнітологічного заказника // Здобутки молодих науковців на вирішення екологічних проблем Черкащини: 36. наук. пр. молодіжної конфер. - Черкаси, 2007. - С. 74-76.

Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. - К.: Глобалконсалтинг, 2009. - 600 с.